

О. В. Колибенко, О. О. Прядко, Д. А. Тетеря

ДАВНЬОРУСЬКИЙ СКАРБ 2017 року З ОКОЛИЦЬ ПЕРЕЯСЛАВА

Проаналізовано знахідки скарбів XI—XIII ст. на території та в околицях Переяслава. До наукового обігу вводяться матеріали нововиявленого скарбу 2017 р. Скарб містить речі, що досі не траплялися на території сучасної Переяславщини.

Ключові слова: Переяславль Руський, скарби, жіночі прикраси, куфічні дирхеми, Національний історико-етнографічний заповідник «Переяслав».

ВСТУП

Переяславська земля з часу свого формування складала лівобережну частину Середньої Наддніпрянщини — того регіону, який з прадавніх часів був з'єднувальною ланкою між регіонами Балтійського та Чорного морів (Моця та ін. 2017, с. 58). Мережею річкових та сухопутних шляхів, що густою сіткою пронизували цю землю, упродовж багатьох століть пересувалися численні купецькі каравани, військові обози, дипломатичні посольства, мандрівники тощо, часто перевозячи з собою значні матеріальні цінності, виражені як у формі монет та зливків, так і у вигляді ювелірних прикрас та коштовностей. Уся еліта давньоруського суспільства — князі, бояри та вище духовенство — за допомогою таких прикрас чітко виділяла себе із загалу, не втрачаючи нагоди презентувати їх широкій публіці на різних важливих заходах у житті суспільства та під час релігійних свят. Особливо це стосувалося жіночих прикрас. У випадку ж небезпеки такі цінності часто потрапляли у землю у вигляді скарбів, інколи назавжди випадаючи з ужитку.

На значення таких скарбів для історичної науки вказував ще Н. П. Кондаков, якому належить один з перших зводів таких пам'яток:

«Під назвою скарбів здавна прийнято розуміти ті предмети матеріальної цінності, що колись були нашвидкуруч приховані у надрах землі для збереження, з надією їх власника скористатися ними як мину небезпека, і які уціліли від розкрадання або своєчасної виїмки для того, щоб скласти історичну чи археологічну знахідку. Скарб завжди, але для певного часу й місця, є свого роду дорогоцінністю у прямому й переносному сенсі, але його цінність може бути або виключно матеріальною, якщо він складається зі зливків і маси однакових монет, або стане важливою пам'яткою давнини. У сфері руських старожитностей домоногоського періоду скарби, що складаються майже виключно з предметів побуту й художніх уборів та різноманітних прикрас, мають саме таке особливо важливе значення»¹ (Кондаков 1896, с. 1—2).

ІСТОРІЯ ВИЯВЛЕННЯ ДАВНЬОРУСЬКИХ СКАРБІВ НА ПЕРЕЯСЛАВЩИНІ

Саме Н. П. Кондаков у цитованій вище праці «Русские клады. Исследование древностей великокняжеского периода», яка вийшла ще у кінці XIX ст., з посиланням на газету «Сын Отечества» (1885 р., № 46) увів до наукового обігу матеріали найдавнішого з відомих у науковій літературі переяславських скарбів. Він писав, що у м. Переяславлі Полтавської губернії, на землі єврейської лікарні, у дворі, під час копання ями для підвалу було знайдено скарб домоногоських старожитностей. За інформацією названої газети, скарб складався із сорока предметів —

переважно сережок, браслетів та медальйонів. Очевидно, певна частина скарбу була розпродана чи розійшлася по руках. Предмети, які були доставлені в Археологічну комісію, виявилися переважно окисленими чи пошкодженими, чому й не були розпродані. На думку Н. П. Кондакова, за своїм складом цей переяславський скарб своєю колекцією сережок частково нагадував київський скарб у садибі Єсікорського, маючи таку ж різноманітність варіантів сережок одного й того ж типу, з тою лише різницею, що переяславські майже виключно із срібла.

Крім того, до складу скарбу входили: обривок тонкого срібного ланцюжка з різаних шматків тисненої стрічки, три з'єднаних між собою золотих дротяних кільця, уламок скляного браслета, колт із срібла з сильно пошкодженим черневим зображенням, дуже схожий на два аналогічних зі скарбу в садибі Єсікорського. Автор опублікував також фотографію речей цього скарбу, що потрапили на зберігання до Імператорського Ермітажу (Кондаков 1896, с. 133—134, табл. XII).

Г. Ф. Корзухіна, яка підготувала наступний максимально повний звід давньоруських скарбів, опублікований 1954 р., так визначала речі з цього скарбу, виявлення якого вона датувала 1884 р.:

«1) Колт срібний з ажурною каймою: на вставних щитках геометричний гравійований з черню узор.

2) Сережки золоті київського типу — 2.

3) Сережки срібні київського типу у фрагментах — більше 10.

4) Кільця височні, золоті, перснеподібні, зімкнуті — 3.

5) Ланцюжок срібний — фрагменти, ланки з тисненої рубчатої платівки, згорнуті в трубочку.

6) Браслет скляний — фрагмент, синього кольору».

Також вона вказала, що скарб потрапив в Археологічну комісію й був переданий до Ермітажу, а 13 травня 1930 р. переданий звідти у Державний Російський музей у Ленінграді (Корзухіна 1954, с. 136—137).

1898 р. біля с. Вітовці Переяславського повіту (нині — с. Поділля Барішівського р-ну) було виявлено новий давньоруський скарб. Деякі обставини його виявлення, склад та подальшу долю наведено у згаданій вище праці Г. Ф. Корзухіної. Скарб мав монетно-речовий характер, оскільки до його складу входили:

«1) Гривни монетні срібні київського типу — 29; з них 24 малої ваги (від 153,56 до 162,09 г), чотири важкі (від 197,11 до 200,92 г) й одна в половину ваги важкої гривни (108,64 г). На деяких тонкі нарізки-подряпини.

2) Браслети срібні кручені з черневими наконечниками — 3.

3) Браслети срібні тиснені, порожнисті, на шарнірах — 2; на кінцях левові голови,

на стулках черневі зображення розеток та птахів, що чергуються.

4) Перстень-печатка золотий литий; на шестигранному щитку зображення лева.

5) Перстень золотий кручений».

Крім того, Г. Ф. Корзухіна вказала, що скарб було надіслано до Археологічної комісії, але внаслідок розходження у ціні повернуто власниці. 1901 р. скарб потрапив до Києва й, вірогідно, був придбаний там колекціонером В. В. Геце. 1905 р. до Археологічної комісії потрапив ще один кручений браслет із того ж скарбу, якого було передано до Російського Археологічного товариства (Корзухіна 1954, с. 136).

На думку М. М. Корінного, предмети з цих скарбів були виготовлені переяславськими майстрами: «Майстерність переяславських ювелірів характеризують скарби золотих і срібних прикрас XI—XIII ст., випадково знайдені в дореволюційні часи у Переяславі та на його околицях. Серед предметів скарбів привертують увагу майстерно виготовлені золоті й срібні сережки, срібний колт з ажурною каймою, на вставних щитках якого виділяються геометричні гравійовані з черню узор» (Корінний 1992, с. 160). Така точка зору не підтверджується знахідками залишків ювелірного ремесла у Переяславі. Вірогідно, такі престижні прикраси з дорогоцінних металів виготовлялися переважно у Києві й «...мали великий вплив на розвиток ювелірної моди та художнього ремесла інших міст і князівств Русі. Крім того, вони допомагають визначити рівень майстерності ювелірів київського княжого двору та масштаб творчої спадщини золотарської майстерні княжого Києва» (Пекарська 2017, с. 206).

Надзвичайно плідним у плані виявлення давньоруських скарбів став для Переяславщини 1912 р., коли було випадково знайдено одразу два таких скарби. Про знахідку першого з них (без посилань на джерело) Г. Ф. Корзухіна зазначила так: «У 1912 р. на Трубежі був знайдений незвичайний для давньої Русі скарб, до складу якого входили срібні позолочені речі: срібний набивний медальйон з грецьким написом **ΟΑ ΝΙΚΟΛΑΟΣ**, уламки платівок із зображенням звірів, навершя (?) у вигляді голови дракона й оковка борту чаші з наслідуванням куфічного напису XI ст. замість орнаменту. Усі ці речі не руські й швидше за все можуть бути пов'язані з кочовиками, котрі бували тут, в районі Зарубського броду, особливо часто» (Корзухіна 1954, с. 41—42). В іншому місці своєї праці вона вказувала, що скарб було знайдено «близько 1912 р. на березі р. Трубіж коло м. Переяславля Полтавської губ. за невідомих обставин», і що скарб поступив у грудні 1912 р. до Київського музею старожитностей і мистецтв (зараз — Національний музей історії України) (Корзухіна 1954, с. 93—94).

Цікаво, що у опублікованій всього лише через два роки після знахідки цього скарбу праці, її

автор Л. В. Падалка дещо інакше описував обставини виявлення скарбу. Як член Полтавської ученої архівної комісії 1913 р. він здійснив розвідкове археологічне обстеження Переяслава та його околиць. Намагаючись відшукати свідчення існування Переяслава ще у VIII—IX ст., Л. В. Падалка вказував, що доказом цього є «випадково знайдений два роки тому скарб з арабських монет у посудині, прикрашеній арабським же орнаментом, поблизу с. Гайшина, за 4—5 верст від Переяслава над р. Трубежем, у місцевості, де збереглися сліди давнього валу, що огороджував, за збереженою народною традицією, “князівське подвір’я”» (Падалка 1914, с. 32). Однак, можливо, Л. В. Падалка сплутав інформацію про цей скарб з іншим скарбом, також виявленим того самого року.

У тому ж 1912 р. неподалік с. Дениси було знайдено скарб, до складу якого входили срібні прикраси (поламани), зливки у вигляді тригранної палички (139 г) та монети: дирхеми — 5325 (402 цілих, 4923 уламки), імітації дирхемів — 5 уламків, західноєвропейські монети — 41 (13 цілих, 28 уламків), імітації західноєвропейських монет X—XI ст. — 15 (3 цілих, 12 уламків), візантійські — 3 уламки міліарісіїв Іоанна Цимісіха (969—976), уламок мідної «варварської» імітації міліарісію Василя II та Костянтина VIII (976—1025), 2 індійські X ст., дуже поганої збереженості римська монета, очевидно, Гордіана III, а також 6 срібників Володимира Святославича II—IV типів (1 повний переламаний екземпляр та 7 фрагментів від 5 монет), і дефектний срібник Святополка Окаянного. Наводячи обставини знахідки скарбу, Г. Ф. Корзухіна писала: «У 1912 р. 13 вересня на землі с. Денис Переяславського п. Полтавської губ. жителем села Тимофієм Форостовським був знайдений скарб у глиняному глечуку...». Авторка також зазначила, що скарб потрапив до Археологічної комісії, звідки 12 жовтня 1912 р. 168 монет та речі було передано до Ермітажу, 73 монети придбано приватною особою (П. В. Зубовим), а інші — повернуто Т. Форостовському. Глека чи горщика, в якому було знайдено скарб, до Археологічної комісії передано не було (Корзухіна 1954, с. 85—86).

Аналізуючи Денисівський скарб у іншому місці своєї роботи, вона відзначала, що його склад багато у чому є незвичним для Середньої Наддніпряни. На її думку, в ньому багато таких речей, які отримують розвиток дещо пізніше — у XI ст., й характерні для скарбів значно північніших регіонів. Перш за все привертає увагу значна кількість західноєвропейських монет, які є надзвичайно рідкісними на цій території, а в скарбах їх зовсім немає. Крім того, «...у Денисівському скарбі є небагато рубленого срібла, що теж відомо в скарбах тільки північного заходу Русі. Нарешті, в ньому виявилися 2 індійські монети. Ці рідкісні монети знайдені, крім Денисівського скарбу, ще тільки одного разу — у

великому Гньоздовському скарбі 1868 р. Окремі екземпляри цих монет потрапляли у район Гньоздова, вірогідно, тим же шляхом, що й деякі східні речі (бронзова лампочка, полив’яне блюдо із зображенням сенмурва та ін.). Тому індійські монети Денисівського скарбу, зважаючи на низьку рис, що пов’язують його з більш північними територіями, слід розглядати як такі, що потрапили в Середнє Подніпров’я не безпосередньо, а через більш північні райони. Навіть у речовому матеріалі скарбу, основну частину якого складають типові для Середнього Подніпров’я речі з зерню, є окремі фрагментовані прикраси з характерним для північно-західних областей пунсонним орнаментом. Увесь склад скарбу вказує на те, що його власник був тісно пов’язаний з північчю. Що це були за зв’язки — чи бував він там у справах торгівлі, чи переселився з півночі в Середнє Подніпров’я — вирішити складно» (Корзухіна 1954, с. 38). Цю думку підтримали й М. П. Сотникова та І. Г. Спаський (Сотникова, Спасский 1983, с. 54).

Р. Р. Фасмер підготував ґрунтовну працю про куфічні монети цього скарбу. У ній автор вказав, що 12 жовтня 1912 р. до Ермітажу з Археологічної комісії було передано скарб срібних монет з с. Дениси Переяславського повіту, загальна вага якого складала 8 фунтів 63 золотника (3544,791 г). Переважна більшість монет — це куфічні дирхеми. Дослідник датував скарб X ст., оскільки так датуються його найпізніші монети (Фасмер 1914, с. 17).

На думку сучасних дослідників, його було заховано у 20-х рр. XI ст. За інформацією М. П. Сотникової та І. Г. Спаського, у 1980-х рр. у фондах Державного Ермітажу з великої колекції куфічних монет зберігалось лише 8 фрагментів арабських дирхемів X ст., що входили до складу скарбу. За тодішніми визначеннями, їх проба коливається від 600 до 875° (Сотникова, Спасский 1983, с. 54, 76).

Отже, перелік скарбів XI—XIII ст., знайдених у Переяславі та його околицях, ще донедавна вичерпувався цими чотирма скарбами, виявленими у кінці XIX — на початку XX ст.: Переяслав 1884 р., Вітовці (Поділля) 1898 р., Переяслав (Гайшин?) 1912 р., Дениси 1912 р.

Упродовж більшої частини XX — початку XXI ст. жодного випадку виявлення скарбу давньоруської доби офіційно зафіксовано не було, хоч у цей час неодноразово здійснювалися знахідки інших скарбів, наприклад різноманітних монет XVI—XIX ст. (Колибенко 2010, с. 131—132). Проте, це не означає, що таких знахідок насправді не було. Наприклад, за неофіційною інформацією, наприкінці 1988 р. неподалік Переяслава було випадково виявлено скарб куфічних дирхемів у горщику, якого було розпродано київським колекціонерам. 2010 р. взагалі сталася знахідка, яка дещо змінила уявлення про один з давно виявлених скарбів, а саме — про скарб 1912 р. із с. Дениси.

Як вище зазначено, значну частину монетного складу Денисівського скарбу (який Р. Р. Фасмер та деякі інші дослідники називають Переяславським) становили фрагменти монет. Серед них були й фрагменти давньоруських монет, а точніше — 7 фрагментів срібників Володимира Святославича II—IV типів від 5 монет. Надзвичайну цікавість для нас становлять 2 невеликих обрізки срібника Володимира Святославича III типу. Ці монети у каталозі М. П. Сотникової та І. Г. Спаського мають № 131-1 і 139-1 (Сотникова, Спасский 1983, с. 167, 169). Як виявилось лише тепер, ці обрізки походять з однієї монети, розрізаної колись на 6 нерівних частин. Оскільки до Денисівського скарбу 1912 р. потрапили лише 2 фрагменти цієї монети, які на монетному полі розташовувалися навпроти один одного й не мали навіть точки дотику між собою, то жоден з дослідників не міг вирахувати їх походження з однієї монети.

2014 р. вийшла друком невелика публікація М. С. Моисеєнко «Пополнение числа кладов с древнерусскими монетами X—XI веков», у якій він вводить до наукового обігу інформацію про знахідку на території історичної Переяславщини ще одного скарбу. Згідно з його даними, у листопаді 2010 р., очевидно, за допомогою незаконного металопошуку у басейні р. Супій на території Яготинського району Київської області було виявлено ще один скарб. Місце знахідки скарбу знаходилося на лівому березі цієї ріки, за кілька кілометрів від місця знахідки Денисівського скарбу 1912 р. Названий автор пише, що до складу великого монетно-речового скарбу загальною вагою близько 2,5 кг входили переважно східні монети, невелика кількість західноєвропейських та візантійських монет, а також 2 фрагментованих срібника: Володимира Святославича III типу (3 фрагменти) та обрізок монети цього ж князя IV типу (Моисеєнко 2014, с. 91—92).

Проаналізувавши обидва скарби, названий автор відзначає кілька дуже важливих фактів, як то: наявність у їх складі жіночих прикрас із зерню, що, вірогідно, були деталями єдиного жіночого костюма, та присутність в обох скарбах фрагментів одного давньоруського срібника. Ці два факти дозволяють йому висловити здогад про те, що власником обох скарбів була одна й та ж людина, або добре знайомі люди (Моисеєнко 2014, с. 85—87).

Крім того, М. С. Моисеєнко реконструював зовнішній вигляд срібника K131-1, заодно встановивши його характеристики: маса — $3,46 \pm 0,1$ гр, діаметр — 29 ± 1 мм, сплав — срібло $900 \pm 20^\circ$. Також він відзначив, що монету було спочатку розрізано пополам, а вже потім кожну з половинок було розрізано на 3 частини, що разом дало 6 фрагментів (Моисеєнко 2014, с. 87—90).

Таким чином, 3 фрагменти срібника Володимира III типу з Супійського скарбу приєдналися до двох уже давно відомих фрагментів такого ж срібника з Денисівського скарбу й дали у під-

сумку майже повну монету без одного невеликого фрагмента, якого ще не знайдено (Рублев 2016, с. 258). Які ж висновки можна зробити з цієї ситуації?

По-перше, обидва скарби могли належати одній людині, яка, розділивши своє багатство на дві частини, сховала їх на двох різних берегах р. Супій, але в подальшому не змогла ними скористатися.

По-друге, ці скарби могли бути частинами розділеного між двома власниками більшого скарбу, які також не змогли ним скористатися. А можливо, десь існує й третя частина колись великого скарбу, в якій знаходиться ще один фрагмент того ж самого срібника.

Очевидно, близькою до реальної є визначена більшістю дослідників орієнтовна дата археологізації монетного комплексу Денисівського (а, отже, й Супійського) скарбу — 20-ті рр. XI ст., яка визначена за найпізнішою монетою Денисівського скарбу — срібником із написом «ПЕТОР». Складно визначити, хто саме заховав ці скарби — переяславці, зненацька застигнуті печенігами, чи печеніги, що розділили награбоване срібло, а потім не змогли його забрати. З цього приводу Р. К. Ковальов зазначив: «Скарб із с. Дениси (як, очевидно, і скарб з р. Супій), був класичним зразком “скарбу-заощадження”, на відміну від скарбів Більярськ II і Хрещений Баран, які були дуже компактними в династичному й хронологічному відношеннях, що наводить на думку про те, що вони були “тайниками купців”. Скарб із Денис являв збирався упродовж довгого відрізка часу — можливо, більш ніж століття. У ньому знаходилося 5325 монет (402 цілих і 4293 фрагментів), що відносяться до 22-х категорій емісій: 16 ісламських династій — від Сирії і Мезиріччя, включно з Іраком та Іраном, до південного Кавказу і Середньої Азії; наслідування ісламським монетам; північно-західні індійські (брамінські); західноєвропейські; наслідування західноєвропейським; візантійські й руські. Розкид датувань цих монет: від 700—750-х рр. до 1008/09 р. Цікаво, однак, що навіть у цьому великому, різноманітному за складом і непростому скарбі, не виявилось жодного мамунідського чи шарваншахського дирхема, котрі, очевидно, були доступні у великих кількостях на сході Середнього Поволжя у той же час, коли був закопаний цей скарб. Знову ж таки, в цьому скарбі було тільки два північноіранських дирхема, випущених у 990-х рр., й жодного з випущених в 1000-х» (Ковалев 2017, с. 123).

На нашу думку, точка зору цього дослідника про збирання Денисівського (як і Супійського) скарбу упродовж більше ніж століття є помилковою. Характер Денисівського та Супійського скарбів (розламані шматки різних срібних прикрас, порізані, поламані, браковані, старі та зовсім стерті монети, монети-підвіски з пробитими отворами), — на нашу думку, вказує у цих скарбах дві частини одного великого скарбу, зібраного ма-

лими фракціями з якогось не досить заможного населення. Можливо, аналогією до способу накопичення такого скарбу є описані у Іпатіївському літопису події початку квітня 1151 р., коли галицький князь Володимир Володаревич, повертаючись з невдалого походу на Ізяслава Мстиславича, під загрозою узяття на здобич змусив мешканців Мичеська та інших київських «городів», що були на його шляху, сплатити йому викуп сріблом. Не маючи коштів, ці мешканці мушили знімати із себе прикраси: «*щни же не имѣхуть дати . чего оу нихъ хоташе . шни же емлюче серебро изоу оушью и съ шши*» (ПСРЛ, 2, стб. 417).

У 2014 р. з'явилася інформація про знахідку поблизу Переяслава скарбу монетних зливків. Відомо також про неодноразові знахідки в околицях міста й на території району окремих срібників Володимира Святославича та Святополка Окаянного, здійснені за допомогою незаконного металопошуку. Тому знахідка 2017 р. в околицях міста скарбу давньоруських прикрас була, до певної міри, очікуваною.

МІСЦЕ І ТОПОГРАФІЧНІ УМОВИ ЗНАХІДКИ СКАРБУ ПОВЛИЗУ ПЕРЕЯСЛАВА

2017 р. місцеві мешканці Владислав та Софія Горобченки випадково виявили ще один скарб давньоруської доби. За їх інформацією, його було знайдено на розораному полі неподалік Переяслава. Речі було виорано з глибини близько 0,3—0,4 м й, можливо, вони знаходилися у дерев'яній шкатулці, на що вказували незначні рештки трухлої деревини у цьому місці. Проведеним обстеженням даної території встановлено, що місце знахідки скарбу знаходиться на невеликому підвищенні приблизно за 40 м від лівого берега р. Альта, неподалік від околиці сучасного мікрорайону Борисівка м. Переяслава (рис. 1). Ця міс-

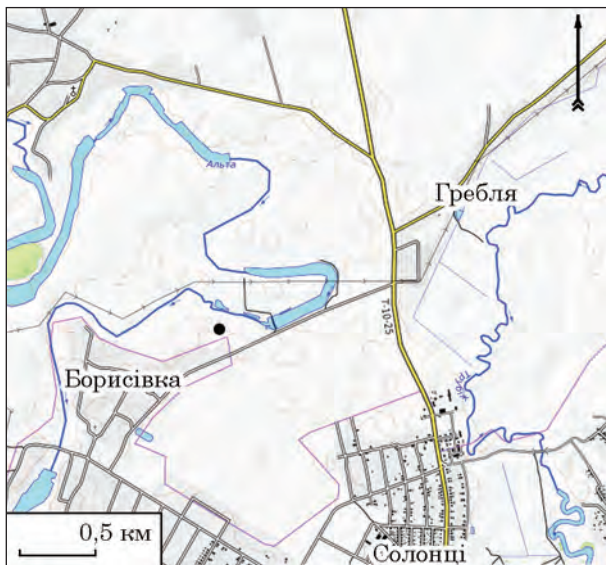

Рис. 1. Карта-схема околиць Переяслава з позначенням місця знахідки давньоруського скарбу 2017 р.

цевість розташована приблизно за 3,5 км на північний захід від літописного міста Переяслава Руського. Поблизу місця знахідки вигин р. Альти утворює найвужчий перешийок між даною річкою та р. Трубіж, по якому у давньоруський час проходив шлях із Переяслава до Києва. При детальному вивченні території, де було виявлено скарб, ніяких слідів поселень давньоруської доби у даному місці не виявлено. 2019 р. В. та С. Горобченки передали віднайдені старожитності до музейного зібрання Національного історико-етнографічного заповідника «Переяслав».

ОПИС ТА АНАЛІЗ ЗНАХІДОК

Вивчення скарбу показало, що він складається із тридцяти срібних предметів, які, очевидно, є набором жіночих прикрас: два скроневих кільця, чотири лунниці, шість намистин, сім монет-привісок, два браслети та два перстні. Також до скарбу входять три накладки та чотири нашивки-бляшки, що могли використовуватися для оздоблення поясу чи поясної сумки. Ювелірні вироби скарбу прикрашені дрібною зерню, сканню, емаллю. Матеріал, а також майстерність ремісників, які виготовили артефакти, дозволяють висловити припущення, що предмети скарбу належали представниці заможної боярської родини Переяслава давньоруської доби. Високий соціальний статус власниці даних артефактів підтверджується високим художнім та естетичним рівнем виготовлення прикрас.

Кожен виріб має своєрідний естетичний дизайн і є справжнім мистецьким витвором майстрів-ювелірів періоду Давньої Русі. Прикраси скарбу можна розділити на кілька категорій за місцем їх розміщення при використанні: прикраси головного убору, нашійні прикраси, прикраси для рук, декор поясу.

ПРИКРАСИ ГОЛОВНОГО УБОРУ

Першу категорію складають речі, що використовувалися в оздобленні головного убору. Це пара скроневих тринамистинних кілець (рис. 2), які в археологічній літературі знані як сережки київського типу. Хронологічні рамки та етнічна приналежність подібних виробів розглядалися у цілій низці публікацій (Левашова 1969; Равдина 1978; Седов 1972; Жилина 1998; Вamuш 2015).

Рис. 2. Скроневі кільця

Нині серед науковців немає єдності відносно точної назви даних артефактів. Залежно від способу носіння їх називають скроневи́ми кільцями або ж сережками. Вважають, що скроневі кільця — це прикраси, що закріплювалися біля скронь. Такі вироби могли вплітатися у волосся або ж кріпитися як підвіски до головного убору. Якщо ж подібні прикраси вставлялися у мочку вуха, у спеціально проколотий отвір, то їх називають «сережки» або «серги». Основними критеріями для такого поділу слугують розміри і вага: до скроневих відносять важкі, великі за розміром із товстими дужками, до сережок — легші, менші за розміром із тонкими дужками. За цими показниками та відсутністю кріплення з однієї сторони на стержні, артефакти зі скарбу можна віднести саме до скроневих кілець. Вони мають вигляд незамкнутого кільця із круглого дротяного стержня, на якому симетрично розміщені й зафіксовані витками тонкого сканного дроту три ажурні срібні намистини, декоровані зерню. Одна сторона стержня злегка розплескана і загорнута в трубочку, інша обрізана. Розмір кілець: 3,0 × 2,5 і 2,5 × 2,6 см. Подібні вироби відомі серед знахідок X — середини XI ст. з Києва та інших пам'яток (Рябцева 1996, с. 194).

НАШИЙНІ ПРИКРАСИ

Наступну категорію старожитностей скарбу складають нашійні прикраси. Головний елемент цієї категорії — намисто, яке складалося із срібних намистин та монет-підвісок. У складі скарбу знаходилося шість намистин бочкоподібної форми (рис. 3). Кожна намистина декорована багатим орнаментом, нанесеним зерню або

ж вибитим пуансоном. Дві намистини, одна з яких менша за розміром, різняться від інших своїми розмірами та орнаментацією.

Перша з них має чотири виступаючі грані, у заглибленнях між якими відгиснуті виступаючі кола-опуклості. Грані по краях та по боках, а також кола в заглибленнях, декоровані зерню. Краї намистини прикрашені попередньо скрученим та напаяним тоненьким сканним дротом. Розміри намистини: 2,2 × 1,5 см, діаметр отвору для підвішування — 3 мм (рис. 3: 1).

Друга намистина має наступні розміри: 1,9 × 1,5 см, діаметр отвору для підвішування 2 мм. Орнаментальну композицію складають по чотири випуклих кола, дзеркально розміщених у двох сегментах по сторонам намистини. Кола та сегменти обрамлені лініями із дрібних кульок (рис. 3: 2).

Ще чотири намистини, розміром 1,8 × 1,3 см та діаметром отвору для підвішування 3 мм, мають чотири злегка виступаючі грані, між якими розміщуються кола-опуклості. Грані по краях, а також кола-опуклості декоровані зерню. Краї біля отворів для підвішування також прикрашені зерню (рис. 3: 3—6). Дві з розглянутих намистин збереглися фрагментарно (приблизно 1/2 виробу). Подібні до описаних намистин знахідки відомі у скарбах з Гньоздова (поблизу Смоленська), с. Доросині на Волині та ін. й датуються X ст. (Седов 1982, с. 281; Гулько 2017).

До складу намиста входили й сім монет-підвісок, що належать до скарбу. Їх виготовлено із куфічних дирхемів. Усі вони мають зверху вушко для підвішування, прикріплене заклепкою, поблизу якого у двох монетах пробито три овальні отвори, в іншій — два (рис. 4: 1—7). За місцем карбування їх можна розподілити на дві групи. До першої належать шість дирхемів, карбованих у Арабському Халіфаті, до другої — один дирхем із Волзької Булгарії¹. Нижче наводимо їх опис.

Дирхем куфічний. Саманіди. Мансур I бін Нух (961—976), кратний дирхем (рис. 4: 1). Дирхем куфічний. Саманіди. Мансур I бін Нух (961—976), кратний дирхем (рис. 4: 2). Дирхем куфічний. Саманіди. Нух II бін Наср (943—954), Аш-Шаш, 342 р. х. (953/954) (рис. 4: 3). Дирхем куфічний. Саманіди. Мансур I бін Нух (961—976), Самарканд, 35? р. х. (рис. 4: 4). Дирхем куфічний. Саманіди. Ісмаїл бін Ахмад, Самарканд, 289 р. х. (901/902); (рис. 4: 5). Дирхем куфічний. Саманіди. Наср II бін Ахмад (914—943), Андараба (?), Хіджри? (рис. 4: 6). Дирхем куфічний. Волзька Булгарія. Мумінбінал-Хасан, Булгар, 366 р. х. (976/977); (рис. 4: 7).

До цієї категорії можна зарахувати й чотири лунниці, що входили до складу скарбу (рис. 5: 1—4). Ці вироби належать до найпоширеніших

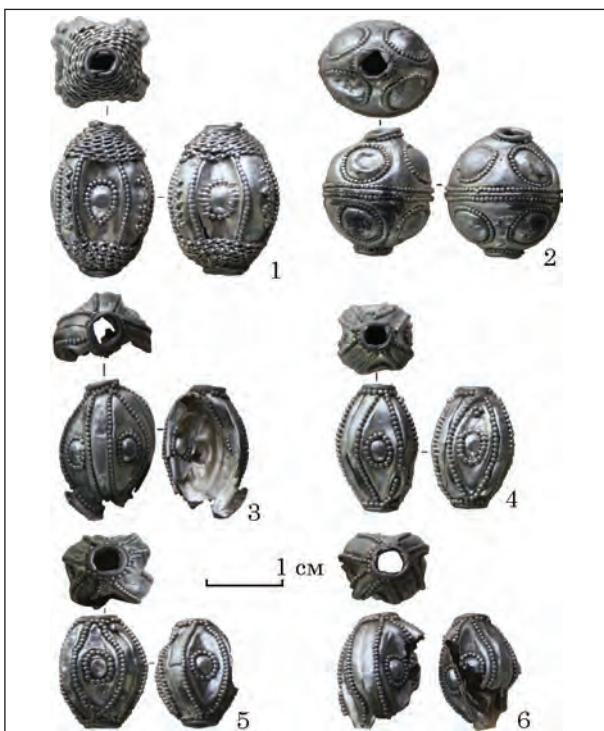

Рис. 3. Намистини

1. Автори висловлюють вдячність за допомогу у визначенні монет кандидату історичних наук Д. М. Янову, молодшому науковому співробітнику сектору нумізматики і торевтики Одеського археологічного музею НАН України.

Рис. 4. Монети-підвіски

амулетів-оберегів, що упродовж багатьох епох були частиною жіночого вбрання, зокрема могли підвішуватися до головного убору чи носитися як підвіски на шиї. Поширенішими були лише натільні хрести. Символіка лунниці остаточно не визначена. За всієї різноманітності форм і технік виконання незмінною залишається їхня схожість з Місяцем, що уособлює місячний культ, родючість та жіночий початок (Хамайко 2008, с. 319).

Перша лунниця ширококорого, виготовлена із тонкої срібної тисненої платівки. Її розміри складають: ширина — 2,9 см; висота — 2,0 см; ширина вушка для підвішування — 1,1 см, висота — 3 мм, діаметр отвору — 2 мм. Прикрашено її односторонньо, за технологією зерні геометричним орнаментом (рис. 5: 1). У центрі декор складає трикутник вершиною донизу, який заповнений дрібнішими трикутниками з вершинами, спрямованими доверху. По двох сторонах від нього розмічено по шість навкісних подвійних смуг. Уся композиція по периметру оконтурена лінією із зерні. Вушко лунниці утворено шляхом загорнення краю у трубочку, по краях воно укріплене напаяними дужками. Лицьова частина вушка прикрашена ромбоподібними фігурами із зерні. Дещо подібні аналогії відомі у скарбах, виявлених поблизу с. Юрковці, Липовецького повіту Київської губернії у 1864 р. (Корзухина 1954, табл. VI: 1; VII: 32, 34), поблизу с. Гньоздово у

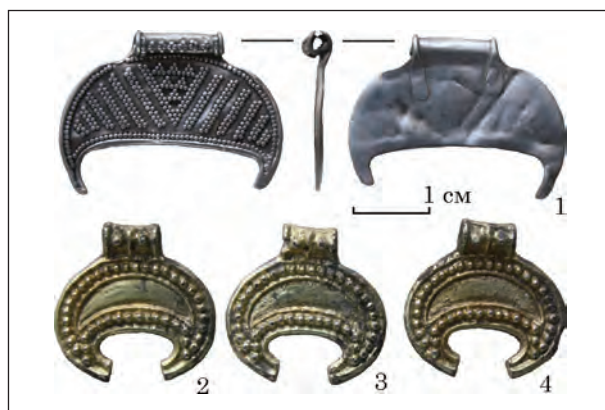

Рис. 5. Лунниці

1870 р. (Корзухина 1954, табл. VIII: 32, 34), поховальних комплексах Шестовицького могильника (Бліфельд 1977) та ін. Датована лунниця Х — початком XI ст. (Седова 1981, с. 24).

Три наступні лунниці відлиті в одній формі (рис. 5: 2—4). За типологією вони відносяться до круторогих. Їх виготовлено зі срібла в односторонній формі, поверхня лицьової частини вкрита позолотою. Розміри лунниць становлять: ширина — 2,5 см; висота — 2,2 см; ширина вушка для підвішування — 8 мм, висота — 4 мм, діаметр отвору — 1,5 мм. Лицьова сторона виробів орнаментована по периметру литою зерню. Де-

кор складають лінії із кружків, що оконтурюють краї лунниці. Вушко прикрашене двома кружками, що розділені невисоким ребром. За аналогіями подібні лунниці були поширені упродовж X—XI ст. (Седова 1981, с. 24). Відомі подібні знахідки і в курганних похованнях цього ж періоду (Равдина 1988, с. 78: 13, табл. 6: 12, 130).

ПРИКРАСИ ДЛЯ РУК

Ще одну категорію речей скарбу складають прикраси для рук — браслети та персні. За зовнішнім виглядом браслети періоду Русі поділяють на такі види: дротяні, кручені, пластинчасті, спіральні, двостулкові, литі пустотілі й браслети-наручні. При їх виготовленні використовували такі технічні прийоми обробки металів як лиття, кування, волочіння дроту, паяння і тиснення. Для орнаментації застосовували карбування, гравіювання, чернь, штамп і золочення. Дуже часто поєднували декілька технік (Зарубій 1999, с. 64). Судячи з курганних матеріалів, браслети носили як на правій, так і на лівій руці, інколи на обох одразу і по декілька штук — від одного до восьми (Левашова 1967, с. 207). До складу скарбу, який знайдено у 2017 р. поблизу Переяслава, входить два таких браслети.

Перший браслет кручений із зав'язаними кінцями (рис. 6: 1). Має округлу форму, розміром 7,8 × 5,7 см. Його виготовлено з трьох відрізків дроту. Два тонких із них попередньо скручені. Інший масивний, скручений із ними. Кінці виробу розплескані, звужуються до країв та зв'язані між собою шляхом скручування. Браслет датовано за аналогіями X—XI ст. (Седова 1981, с. 94). Аналогії знахідці простежуються серед ювелірних виробів X ст. Волзької Булгарії. Зокрема, схожий браслет походить із скарбу, виявленого на поселенні Семенівка I, яке відноситься до одного із ранніх торгово-ремісничих центрів Волзької Булгарії (Беговатов, Казанцева 2016). Деяко подібні знахідки відомі також в скарбах, знайдених поблизу села Хайча Овруцького повіту Волинської губернії на початку 1860-х рр. (Корзухина 1954, табл. XI: 1) й Києва 1913 р. в садибі І. А. Сікорського по вул. Великій

Підвальній (Корзухина 1954, табл. V) та 1899 р. в садибі Л. І. Бродського по вул. Катерининській (Корзухина 1954, табл. X: 3).

Другий браслет — литий масивний, круглої форми, діаметр — 7,2 см. У перегині має ромбовидну форму, до країв трохи завужений. Краї незамкнуті, злегка заовалені. Поверхня гладка, без декору (рис. 6: 2). Датовано за аналогіями кінцем X — початком XI ст. (Кульчицька 2013, с. 38).

Персні у княжий період були переважно жіночою прикрасою, хоча носили їх також чоловіки і діти (Зарубій 2009, с. 12). Як показали дослідження поховань, носили персні на правій або лівій руці, іноді одночасно на обох. Їхня кількість у похованнях різна: від одного—двох до чотирьох—п'яти, а інколи й до десяти на обох руках (Недошивина 1967, с. 253). Персні в той час були не лише оздобою, декоративною прикрасою, але й показником соціального статусу власника. На думку наших предків, персні мали магічні якості, що робило ці вироби амулетами. Спочатку слов'яни виготовляли персні з грубого, переважно бронзового, дроту, однак вже у VIII—IX ст. вони використовували срібло та золото. Найпоширеніші у той час пластинчасті, спіральні, кручені, плетені, із вставкою, щитковосерединні та персні-печатки (Недошивина 1967, с. 256). У складі скарбу, який ми розглядаємо, є два персні.

Перший перстень щитковий зі вставкою, має вузьку пластинчасту дужку, до якої припаяно щиток для вставки. Дужка декорована трьома тисненими смужками. Щиток прямокутної форми, нижній край якого по всьому периметру прикрашений зерню (рис. 7: 1). Датовано за аналогіями першою половиною XI ст. (Седова 1981, с. 139—140).

Другий перстень належить до типу широко-серединних із незамкнутими кінцями. Він має завужені кінці підтрикутної кігтеподібної форми. Середня й бокові частини орнаментовані рослинно-геометричним орнаментом, нанесеним чеканом. Заглиблення заповнені черню (рис. 7: 2). За аналогіями датований серединою X ст. (Седова 1981, с. 129).

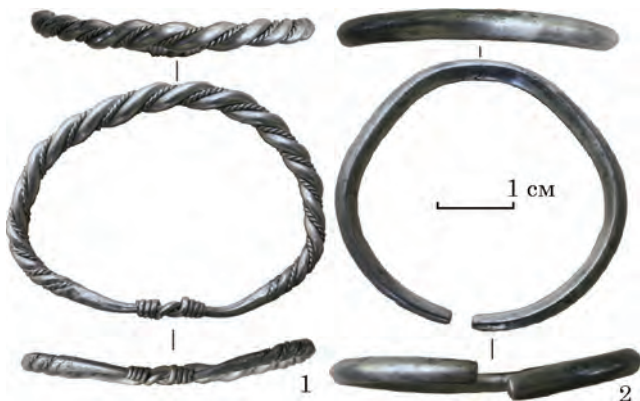

Рис. 6. Браслети

Рис. 7. Персні

ДЕКОР ПОЯСУ

Накладки та бляшки, що входять до скарбу, могли використовуватися в декорі поясу чи поясної сумки. Як зазначає Г. Ф. Корзухіна, у X—XI ст. шкіряні пояси, прикрашені металевими накладками, набули досить значного поширення. Це простежується за великою кількістю знахідок бронзових та срібних накладок в курганних похованнях (Бліфельд 1977, с. 48—54).

Руські князі, як і члени їх сімей, завжди носили такі пояси, що засвідчують зображення на фресках, іконах, мініатюрах. У складі скарбів накладки на пояс є досить рідкісними (Корзухіна 1954, с. 59).

У нашому випадку до складу скарбу входить три накладки та чотири бляшки-нашивки. Накладки мигдалеподібної форми, вирізані із тонкого срібного листа. Їх розміри складають $4,3 \times 3,8$ см, товщина — $1-1,1$ мм. На лицьовій

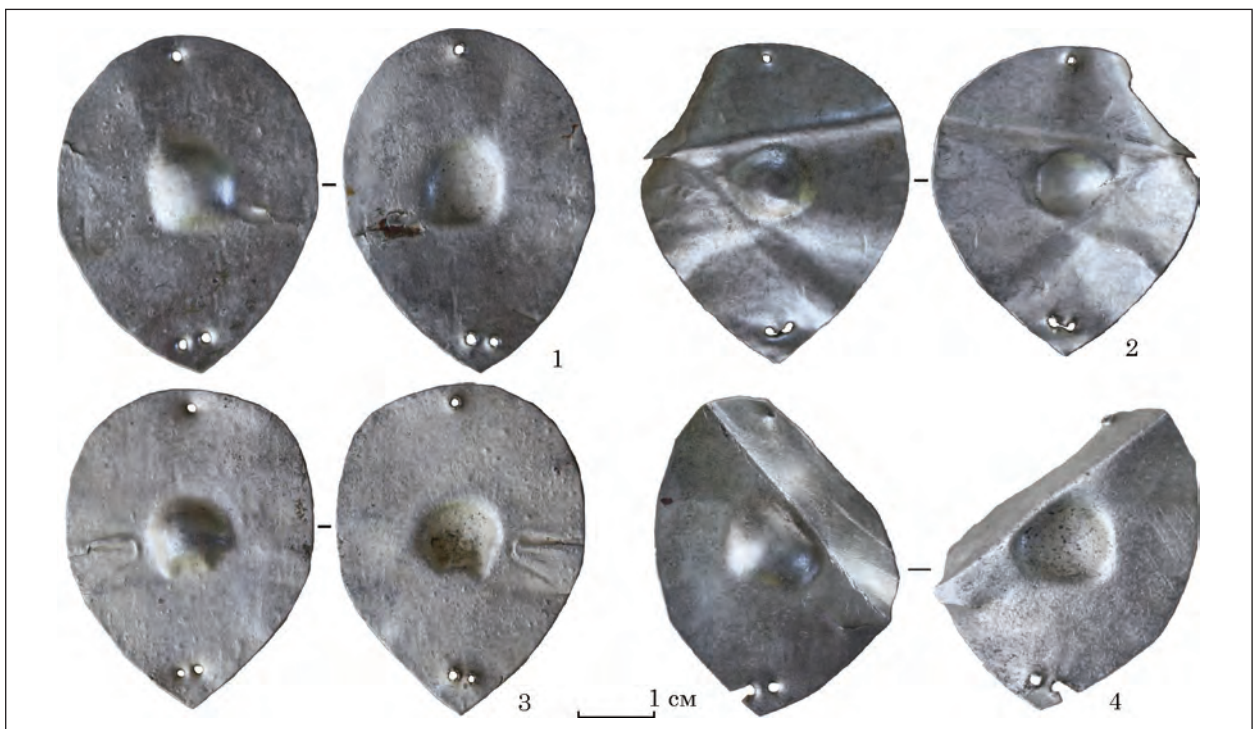
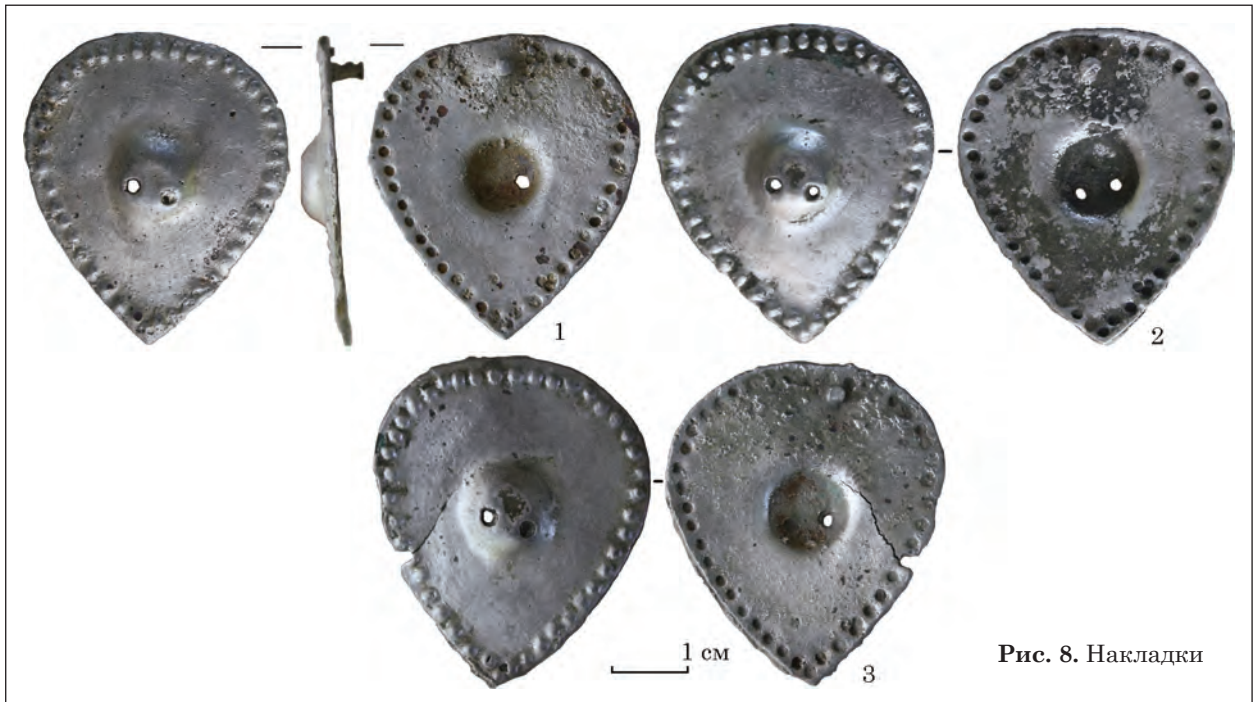

Рис. 9. Бляшки-нашивки

стороні у центрі вони мають витиснуту круглу опуклість, в якій зроблено два отвори. По краю розміщуються випуклі кружки, а на зворотній стороні вдавлення (43 шт.), що утворені пуансоном. На зворотній стороні у верхній частині припаяно невеликий стержень для кріплення (рис. 8: 1—3).

Бляшки-нашивки розміром $4,4 \times 3,5$ см, при товщині 0,5 мм, також вирізані із срібного листа й мають подібну до накладок форму. На лицьовій стороні у центрі, як і в накладок, витиснута кругла опуклість. Зверху пробито один, а знизу два отвори для кріплення (рис. 9: 1—4).

ВИСНОВКИ

Таким чином розглянуті старожитності зі скарбу, виявленого 2017 р. поблизу Переяслава, датовані X—XI ст. Сховано скарб було, вірогідно, наприкінці XI ст., на що вказує відсутність у його складі пізніших речей. Причиною цього, очевидно, була небезпека, пов'язана з одним із численних нападів половецьких загонів на Переяславську волость у цей період. Достатньо згадати лише два епізоди: спустошення центральної Переяславщини після розгрому 1068 р. коаліції трьох князів Ярославичів на р. Альті або напади на місто після убивства 1096 р. половецьких ханів Ітларя та Китана.

Аналіз речей скарбу дозволяє висловити припущення, що він відрізняється за своїм складом від інших скарбів Переяславщини. Перш за все, привертає увагу наявність у скарбі лише одного комплексу усіх видів прикрас — 2 сережки, 4 лунниці, 6 намистин, 7 монет-привісок, 2 браслети, 2 персні, 3 поясні накладки та 4 бляшки-нашивки (усього 30 срібних предметів). На нашу думку, цей скарб, який не містить жодної зайвої речі, є особистими прикрасами однієї жінки боярського походження, схованими у момент небезпеки. Після археологізації цей скарб не було забрано назад його власником, очевидно, через загибель чи полон останнього. Скарб дозволяє визначити стандартний набір прикрас заможної жінки не княжого походження.

Це значно відрізняє скарб 2017 р. як від монетно-речових скарбів Переяславщини з великою кількістю цілих та, особливо, фрагментованих монет і поламаних та нефункціональних срібних прикрас, монетних гривень, так і від безмонетних скарбів. Останні містять прикраси, що вийшли з ужитку й були, фактично, ломом дорожочинних металів. Скарб, що вводиться до наукового обігу, складається із прикрас, які у час небезпеки були тимчасово сховані під землею з метою їх подальшого повернення до ужитку й використання за призначенням. Наявні на окремих предметах скарбу невеликі пошкодження слід пов'язувати з дією техніки для обробки землі XX—XXI ст.

ЛІТЕРАТУРА

- Беговатов, Е. А., Казанцева, Л. И. 2016. Средневековые ювелирные изделия Семеновского комплекса 1. *Поволжская археология*, 4 (18), с. 37-51.
- Бліфельд, Д. І. 1977. *Давньоруські пам'ятки Шестовиці*. Київ: Наукова думка.
- Вамуш, А. 2015. Скроневі кільця в середньовічних старожитностях Буковини. *Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія історія*, 2, 1, с. 30-36.
- Гулько, Г. 2017. Скарб X ст. з с. Доросині на Волині. *Минуле і сучасне Волині та Полісся*, 63: Любомль та Любомльщина в українській та європейській історії. Матеріали Міжнародної історико-краєзнавчої конференції, 24–25 жовтня 2017 року, м. Любомль, с. 161-170.
- Жилина, Н. В. 1998. Трехбусинные украшения древнерусских кладов XII—XIII вв. (типология, эволюция, технология и орнаментика). В: Князевская, Т. Б., Макарова, Т. И., Кукушкин, Ю. С. (ред.). *Культура славян и Русь*. Москва: Наука, с. 297-315.
- Зарубій, Е. 1999. Срібні браслети княжої доби в колекції Львівського історичного музею. *Наукові записки Львівського історичного музею*, 8, с. 63-81.
- Зарубій, Е. 2009. *Золоті та срібні прикраси княжої доби в колекції Львівського історичного музею*. Київ: Вольф.
- Ковалев, Р. К. 2017. О роли русов и волжских болгар в импорте североиранских дирхемов в Европу во второй половине X — начале XI в. *Древнейшие государства Восточной Европы 2015: Экономические системы Евразии в раннее Средневековье*, с. 95-143.
- Колибенко, О. В. 2010. Історико-археологічне вивчення Переяслава Руського та Переяславщини (середньовічної Переяславської волості): сучасний стан і перспективи. *Археологія і давня історія України*, 1: Проблеми давньоруської та середньовічної археології, с. 130-136.
- Кондаков, Н. П. 1896. *Изследование древностей великокняжеского периода*. Санкт-Петербург: ИАК, 1.
- Корзухина, Г. Ф. 1954. *Русские клады IX—XIII веков*. Москва; Ленинград: АН СССР.
- Коринный, Н. Н. 1992. *Переяславская земля, X — первая половина XIII века*. Киев: Наукова думка.
- Кульчицька, С. С. 2013. Жіночі прикраси рук XI—XIII ст. за матеріалами літописного Пліснеська (історія дослідження). *Вісник інституту археології Львівського університету*, 8, с. 36-52.
- Левашова, В. П. 1967. Браслеты. В: Рыбаков, Б. А. (ред.). *Очерки по истории русской деревни X—XIII вв.* Москва: Советская Россия, с. 207-252. Труды ГИМ, 43.
- Левашова, В. П. 1969. О сходстве височных колец волжских болгар с великоморавскими. В: Евтохова, Л. А. (ред.). *Древности Восточной Европы. К семидесятилетию Алексея Петровича Смирнова*. Москва: Наука, с. 125-130. Материалы и исследования по археологии СССР, 169.
- Моисеенко, Н. С. 2014. Пополнение числа кладов с древнерусскими монетами X—XI веков. В: *Эпоха викингов в Восточной Европе в памятниках нумизматики VIII—XI веков. Тезисы докладов и сообщений Международной нумизматической конференции, Санкт-Петербург — Старая Ладога, 18—20 апреля 2014 г.* Санкт-Петербург, с. 84-95.

Моця, О., Біляева, С., Ієвлев, М., Чубенко, О., Господаренко, О., Смірнов, О., Петраускас, А., Воронов, С., Зоценко, І., Мазурик, Ю., Хомич, П. 2017. *Середньовічне Подніпров'я в системі міжцивілізаційних контактів між Балтією та Чорномор'ям. Нариси*. Київ: Олег Філюк.

Недошивина, Н. Г. 1967. Перстни. В: Рыбаков, Б. А. (ред.). *Очерки по истории русской деревни X—XIII вв.* Москва: Советская Россия, с. 253-274. Труды ГИМ, 43.

Падалка, Л. В. 1914. *Прошлое Полтавской территории и её заселение*. Полтава: Печатное Дело.

Пекарська, Л. 2017. Недосліджені скарби князюго Києва 1913 та 1914 років. *Opus mixtum*, 5, с. 199-206.

ПСРЛ. 2001. *Полное собрание русских летописей*. 2: Ипатьевская летопись, 2-е изд. Москва: Языки славянской культуры.

Равдина, Т. В. 1978. Семилопастные височные кольца. В: Кропоткин, В. В. (ред.). *Проблемы советской археологии*. Москва: Наука, с. 181-187.

Равдина, Т. В. 1988. *Погребения X—XI вв. с монетами на территории Древней Руси: Каталог*. Москва: Наука.

Рублев, А. И. 2016. *Монеты древнерусской чеканки. Конец X — начало XI вв. Период княжений Владимира Святославича, Святополка Владимировича и Ярослава Владимировича*. Москва.

Рябцева, С. 1996. Знахідки з розкопок Десятинної церкви у колекції Державного Ермітажу (Санкт-Петербург). В: Толочко, П. (ред.). *Церква Богородиці Десятинна в Києві. До 1000-ліття освячення*. Київ: АртЕк.

Седов, В. В. 1972. Браслетообразные височные кольца восточных славян. В: Янин, В. Л. (ред.). *Новое в археологии. Сборник статей, посвященный 70-летию Артема Владимировича Арциховского*. Москва: МГУ, с. 130-140.

Седов, В. В. 1982. *Восточные славяне в VI—XIII вв.* Москва: Наука.

Седова, М. В. 1981. *Ювелирные изделия древнего Новгорода*. Москва: Наука.

Сотникова, М. П., Спасский, И. Г. 1983. *Тысячелетие древнейших монет России. Сводный каталог русских монет X—XI веков*. Ленинград: Искусство.

Фасмер, Р. Р. 1914. Куфические монеты Переяславского клада. *Известия ИАК*, 51, с. 17-66.

Хамайко, Н. 2008. Древнерусские лунницы XI—XIII вв.: проблема происхождения и семантики. *Наукові записки з української історії*, 20, с. 319-338.

REFERENCES

Begovatov, E. A., Kazantseva, L. I. 2016. Srednevekovye iuvelirnye izdeliia Semenovskogo kompleksa 1. *Povolzhskaiia arkheologiia*, 4 (18), s. 37-51.

Blifeld, D. I. 1977. *Davnoruski pamiatky Shestovytsi*. Kyiv: Naukova dumka.

Vamush, A. 2015. Skronevi kiltsia v serednovichnykh starozhytnostiakh Bukovyny. *Naukovi zapysky Ternopilskoho natsionalnoho pedahohichnoho universytetu imeni Volodymyra Hnatiuka. Seriya istoriia*, 2, 1, s. 30-36.

Hulko, H. 2017. Skarb X st. z s. Dorosyni na Volyni. *Mynule i suchasne Volyni ta Polissia*, 63: Liuboml ta Liubomlshchyna v ukrainkii ta yevropeiskii istorii. Materialy Mizhnarodnoi istoriko-kraieznavchoi konferentsii, 24—25 zhovtnia 2017 roku, m. Liuboml, s. 161-170.

Zhilina, N. V. 1998. Trekhbusinnye ukrasheniia drevnerusskikh kladov XII—XIII vv. (tipologiia, evoliutsiia,

tekhnologiia i ornamentika). In: Kniazevskaia, T. B., Makarova, T. I., Kukushkin, Iu. S. (eds.). *Kultura slavian i Rus*. Moskva: Nauka, s. 297-315.

Zarubii, E. 1999. Sribni braslety kniazhoi doby v kolektsii Lvivskoho istorichnoho muzeiu. *Naukovi zapysky Lvivskoho istorichnoho muzeiu*, 8, s. 63-81.

Zarubii, E. 2009. *Zoloti ta sribni prykrasy kniazhoi doby v kolektsii Lvivskoho istorichnoho muzeiu*. Kyiv: Volf.

Kovalev, R. K. 2017. O roli rusov i volzhskikh bulgar v importe severoiranskikh dirkhemov v Evropu vo vtoroi polovine X -- nachale XI v. *Drevneishie gosudarstva Vostochnoi Evropy 2015: Ekonomicheskie sistemy Evrazii v rannee Srednevekovye*, s. 95-143.

Kolybenko, O. V. 2010. Istoryko-arkheolohichne vyvchennia Pereiaslavlia Ruskoho ta Pereiaslavshchyny (serednovichnoi Pereiaslavskoi volosti): suchasnyi stan i perspektyvy. *Arkheolohiia i davnia istoriia Ukrainy*, 1: Problemy davnorusskoi ta serednovichnoi arkheolohii, s. 130-136.

Kondakov, N. P. 1896. *Izsledovanie drevnosti velikokniazheskogo perioda*. Sankt-Peterburg: IAK, 1.

Korzukhina, G. F. 1954. *Russkie klady IX—XIII vekov*. Moskva; Leningrad: AN SSSR.

Korinnyi, N. N. 1992. *Pereiaslavskaiia zemlia, X — pervaiia polovina XIII veka*. Kiev: Naukova dumka.

Kulchyt'ska, S. S. 2013. Zhinochi prykrasy ruk XI—XIII st. za materialamy litopysnoho Plisneska (istoriia doslidzheniia). *Visnyk instytutu arkheolohii Lvivskoho universytetu*, 8, s. 36-52.

Levashova, V. P. 1967. Braslety. In: Rybakov, B. A. (red.). *Ocherki po istorii russkoi derevni X—XIII vv.* Moskva: Sovetskaiia Rossiia, s. 207-252. Trudy GIM, 43.

Levashova, V. P. 1969. O skhodstve visochnykh kolets volzhskikh bulgar s velikomoravskimi. In: Evtiukhova, L. A. (ed.). *Drevnosti Vostochnoi Evropy. K semidesiatiletiiu Alekseia Petrovicha Smirnova*. Moskva: Nauka, s. 125-130. Materialy i issledovaniia po arkheologii SSSR, 169.

Moiseenko, N. S. 2014. Popolnenie chisla kladov s drevnerusskimi monetami X—XI vekov. In: *Epokha vikingov v Vostochnoi Evrope v pamiatnikakh numizmatiki VIII—XI vekov. Tezisy dokladov i soobshchenii Mezhdunarodnoi numizmaticheskoi konferentsii, Sankt-Peterburg — Staraia Ladoga, 18—20 apreliia 2014 g.* Sankt-Peterburg, s. 84-95.

Motsia, O., Biliaieva, S., Ievliev, M., Chubenko, O., Hospodarenko, O., Smirnov, O., Petrauskas, A., Voronov, S., Zotsenko, I., Mazuryk, Yu., Khomych, P. 2017. *Serednovichne Podniprov'ia v systemi mizhtsyvilizatsiinykh kontaktiv mizh Baltiieiu ta Chornomor'iam. Narysy*. Kyiv: Oleh Filiuk.

Недошивина, Н. Г. 1967. Перстни. В: Рыбаков, Б. А. (ед.). *Очерки по истории русской деревни X—XIII вв.* Москва: Советская Россия, с. 253-274. Труды ГИМ, 43.

Padalka, L. V. 1914. *Proshloe Poltavskoi territorii i ee zashchenu*. Poltava: Pechatnoe Delo.

Pekarska, L. 2017. Nedoslidzheni skarby kniazhoi Kyieva 1913 ta 1914 rokov. *Opus mixtum*, 5, s. 199-206.

PSRL. 2001. *Polnoe sobranie russkikh letopisei*. 2: Ipat'evskaia letopis, 2-e izd. Moskva: Iazyki slavianskoi kultury.

Ravdina, T. V. 1978. Semilopastnye visochnye koltsa. In: Kroptkin, V. V. (ed.). *Problemy sovetskoi arkheologii*. Moskva: Nauka, s. 181-187.

Ravdina, T. V. 1988. *Pogrebeniia X—XI vv. s monetami na territorii Drevnei Rusi: Katalog*. Moskva: Nauka.

Rublev, A. I. 2016. *Monety drevnerusskoi chekanki. Konets X — nachalo XI vv. Period kniazhenii Vladimira Sviatoslavichia, Svatoipolka Vladimirovicha i Iaroslava Vladimirovicha*. Moskva.

Riabtseva, S. 1996. Znakhidky z rozkopok Desiatynnoi tserkvy u kolektsii Derzhavnogo Ermitazhu (Sankt-Peterburh). In: Tolochko, P. (ed.). *Tserkva Bohorodytsi Desiatynna v Kyievi. Do 1000-littia osviachennia*. Kyiv: ArtEk.

Sedov, V. V. 1972. Brasletobraznye visochnye koltsa vostochnykh slavian. In: Ianin, V. L. (ed.). *Novoe v arkheologii. Sbornik statei, posviashchennii 70-letiiu Artemiia Vladimirovicha Artsikhovskogo*. Moskva: MGU, s. 130-140.

Sedov, V. V. 1982. *Vostochnye slaviane v VI—XIII vv.* Moskva: Nauka.

Sedova, M. V. 1981. *Iuvelirnye izdeliia drevnego Novgoroda*. Moskva: Nauka.

Sotnikova, M. P., Spasskii, I. G. 1983. *Tysiacheletie drevneishikh monet Rossii. Svodnyi katalog russkikh monet X—XI vekov*. Leningrad: Iskusstvo.

Fasmer, R. R. 1914. Kuficheskie monety Pereiaslavskogo klada. *Izvestiia IAK*, 51, s. 17-66.

Khamaiko, N. 2008. Drevnerusskie lunnitsy XI—XIII vv.: problema proiskhozhdeniia i semantiki. *Naukovi zapysky z ukrainskoi istorii*, 20, s. 319-338.

O. V. Kolybenko, O. O. Pryadko, D. A. Teteria

OLD RUS HOARD OF 2017 FROM THE OUTSKIRTS OF PEREIASLAV

The article analyses the history of the discovery of hoards of the 11th—13th centuries in the Pereiaslav city and its vicinity. It is customary to consider that their list has been contained until recently only four hoards found in the late nineteenth and early twentieth centuries: Pereiaslav (1884), Vitovtsi (1898), Pereiaslav (1912), Denysy (1912). For most of the twentieth — early twenty first centuries, no case of the hoard finding was officially recorded. But according to unofficial information such finds has indeed taken place. In 2017 the hoard of silver women's adornment was accidentally found on a plowed field near Pereiaslav. The location of the find is at the low hill 40 meters from the left bank of the Alta river and 3.5 kilometers from the Annalistic Pereiaslav. In 2019 the hoard was transferred to the collection of the National Historical and Ethnographic Reserve «Pereiaslav». The hoard consists of 30 items: 2 temple rings, 4 lunulae, 6 beads, 7 coin pendants (cupic dirhams), 2 bracelets, 2 finger rings, 3 belt plates and 4 plaques. All items of the hoard dated to the 10th—11th centuries. The hoard was hidden, apparently, at the end of the 11th century. It significantly differs from all hoards used to be found in Pereiaslav Region. This is the set of personal adornment of one noble woman from Pereiaslav. The items allow you to ascertain the standard set of jewelry of a wealthy woman

who did not belong to the princely rank. The hoard was hidden in the moment of danger but the owner never could take it back.

Keywords: Pereiaslav of Rus, hoards, women's jewelry, cupic dirhams, National Historical and Ethnographic Reserve «Pereiaslav».

Одержано 11.12.2019

КОЛИБЕНКО Олександр Володимирович, кандидат історичних наук, професор, заступник генерального директора, Національний історико-етнографічний заповідник «Переяслав», вул. Шевченка, 8, Переяслав, 08400, Україна.

KOLYBENKO Oleksandr V., Candidate of Historical Sciences, Professor, work Deputy of the General Director, National Historical and ethnographic Reserve «Pereyaslav», Shevchenko str., 8, Pereiaslav, 08400, Ukraine.

ORCID: 0000-0001-8616-9074;

e-mail: kolybenko@gmail.com.

ПРЯДКО Олександр Олегович, завідувач сектора, Національний історико-етнографічний заповідник «Переяслав», вул. Шевченка, 8, м. Переяслав, 08400, Україна.

PRYADKO Oleksandr O., Head of the Research Section, National Historical and ethnographic Reserve «Pereyaslav», Shevchenko str., 8, Pereiaslav, 08400, Ukraine.

ORCID: 0000-0002-2630-9853;

e-mail: oleksandr.pryadko555@gmail.com.

ТЕТЕРЯ Дмитро Адольфович, завідувач відділу, Національний історико-етнографічний заповідник «Переяслав», вул. Шевченка, 8, м. Переяслав, 08400, Україна.

TETERIA Dmytro A., Head of the Research Department, National Historical and ethnographic Reserve «Pereyaslav», Shevchenko str., 8, Pereiaslav, 08400, Ukraine.

ORCID: 0000-0001-6741-3107;

e-mail: teteria-18@ukr.net.